

Drakens vinge – grunderna i råsegling

Text och bild: Erik Imamura

Enligt en svåravlivad myt går det inte att kryssa med råseglare. Men det går utmärkt, även om det är mer krävande än med moderna båtar. Här beskrivs grunderna i konsten att segla råsegel.

De råsegelriggade allmogebåtarna har successivt trängts undan i Norden under de senaste århundradena och tekniken att segla dessa har praktiskt taget glömts bort. Råseglet betraktas ofta som en primitiv kvarleva som kommit att ersättas av mer effektiva riggtyper. Det är dock inte helt riktigt, råseglet är jämförbart med och under vissa förhållanden överlägset andra traditionella riggar, som t.ex. spriseglet eller gaffelseglet. Snarare kan man betrakta råseglet som en mer avancerad rigg som kräver mer av både segelmakare och besättning för att fungera optimalt.

Vid Nordnorges atlantkust kom råseglet att leva kvar på vissa båtar fram till början av nittonhundratalet då det konkurrerades ut av motorens intåg. Tack vare att allmogebåtarna fick ett uppsving i Norge under 60- och 70-talen, och att man började intressera sig för vikingatida seglation, kom tekniken att hantera ett råsegel att bevaras. Det fanns fortfarande kvar gamla människor som i sin ungdom använt sig av råseglet i sitt vardagsliv och som därmed var den sista länken i en över tusen år gammal nordisk kunskapstradition som de kunde föra vidare till oss.

Riggens delar

Rå heter stången som seglets överlik är knopat vid och som bär upp hela seglet. Rån har fått ge namn åt råseglet och även åt råbandsknopen. De tampar som används för att knopa fast seglet vid rån heter nämligen **råband**. Råns ändar kallas för **rånockar**.

Brassar kallas de linor som reglerar rånns vinkel. Det finns en på styrbordssidan och en på babordssidan. De är fastgjorda vid rånockarna och hanteras från akterdäck.

Skot finns det också två av, ett på varje sida. De drar seglets nedre hörn akterut. Skotet justeras alltså från aktern och normalt används bara ett skot i taget. På läns brukar man dock använda båda.

Halslinorna fäster på samma ställen i seglet som sko-

ten. Dessa ställen kallas för halshorn eller skothorn beroende på vilken tamp som för tillfället används. I motsats till skoten används halslinorna för att dra seglet förut, inte akterut. Normalt har man en hals satt, men på länsen när bägge skoten används, brukar ingen hals användas alls. Halslinan görs fast i halshornet med ett mycket enkelt grepp och när den inte används brukar den tas loss helt.

Mittskotet förgrenas i tre ändar som fäster i seglets underlik. Det är viktigast på slör och läns, speciellt i hårt väder.

Bolinen (boglinan) sträcker seglets förlik förut och ger det stadga. Den är viktig på halvvind och bidevind. Eftersom man ibland har styrbordsliket förut och ibland babordsliket så finns det en bolin i vardera sidolik. Man använder aldrig bägge bolinerna samtidigt. Egentligen är de två bolinerna bara en enda tamp som går från det ena liket till det andra via ett block i förstäven.

Fallet är det tåg som man hissar seglet med. Det är mycket viktigt att fallet inte är trassligt när seglet är satt. Den ände av fallet som man drar i fästs i kölsvinet precis akter om aktersta roddtoften. Den andra änden är fäst mitt på rån.

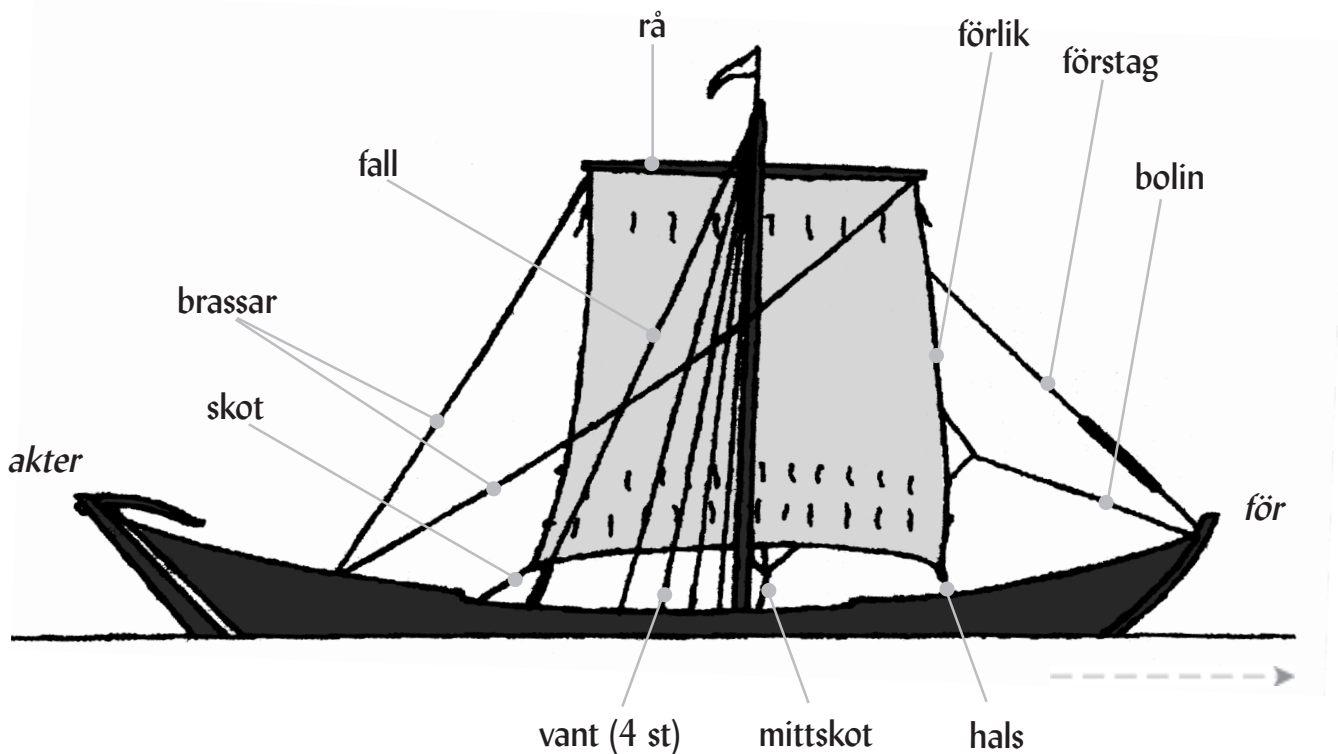
Vant kallas de linor som stagar masten i sidled. Helga har fyra vant på varje sida. Deras funktion är alltså att hindra masten från att trilla omkull och även att sträcka förstaget.

Förstaget är den lina som stagar masten förut. Förstag och vant kallas med ett ord för den **stående riggen**, i motsats till den **löpande riggen** som består av alla de tampar som justeras under seglingens gång.

Lik kallas seglets kanter. Ett råsegel har fyra sådana: Överlik (rålik), underlik samt två sidolik.

Revsejsingarna är korta tampar som hänger i rader längs seglet. De används för att i hårt väder **reva** seglet, dvs att minska segelytan genom att knyta ihop överflödig segelduk.

Nedhalet finns inte med på riggritningen men är ändå en mycket viktig tamp. Det är fäst mitt på rån och går därifrån ner till mastfoten. Det används som namnet antyder för att dra ner seglet när det ska bärgas. Helgas segel kommer ofta inte ner av sin egen tyngd när man lossar på fallet utan måste dras ned med nedhalet.

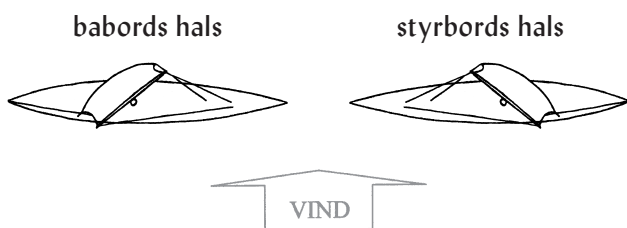

Dessa benämningar gäller för Helga. Andra råseglare kan ha delvis andra tåg och även andra benämningar.

Segling

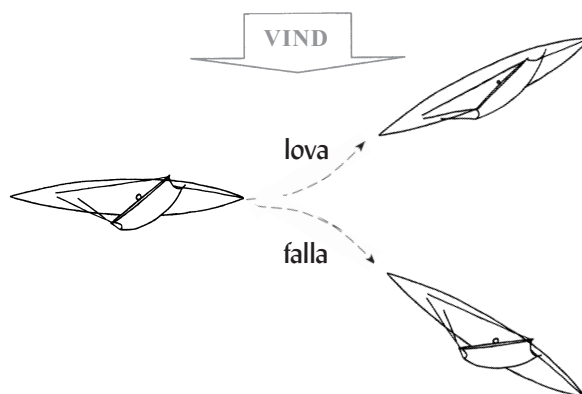
Man skiljer på fyra olika seglingsätt beroende på i vilken vinkel vinden blåser i förhållande till båtens färdriktning. Dessa fyra är läns, slör, halvvind samt bidevind. Se vidare nästa sida.

Dessutom skiljer man på babords och styrbords hals beroende på om vinden blåser ifrån babord eller styrbord.

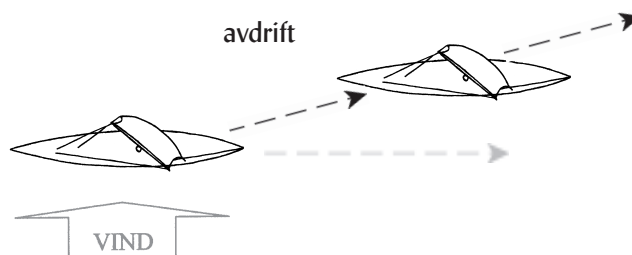

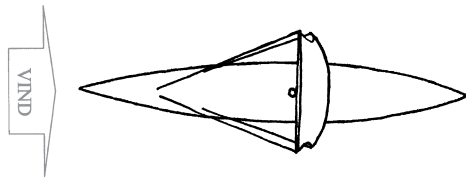
Babords och styrbords hals är termer som används på alla segelbåtar men som har sitt ursprung hos råseglarna. På råseglet finns en tamp som reglerar seglets främre nedre hörn, halshornet (se riggritningen). Eftersom man ibland har seglets styrbordssida föröver och ibland dess babordssida så finns det två halsar. När en råseglare seglar med vinden in från styrbord är också styrbords hals satt.

Att styra upp mot vinden, åt lovart, kallas att lova. Att styra bort från vinden, åt lä, kallas att falla.

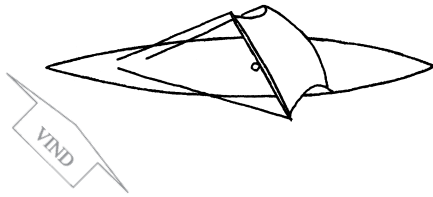
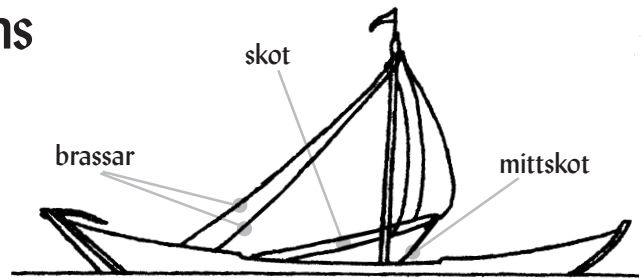
När vinden kommer in mer eller mindre från sidan pressas båten ner åt lä så att den inte längre går åt samma håll som stäven pekar. Detta fenomen kallas avdrift.

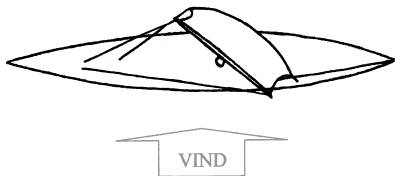
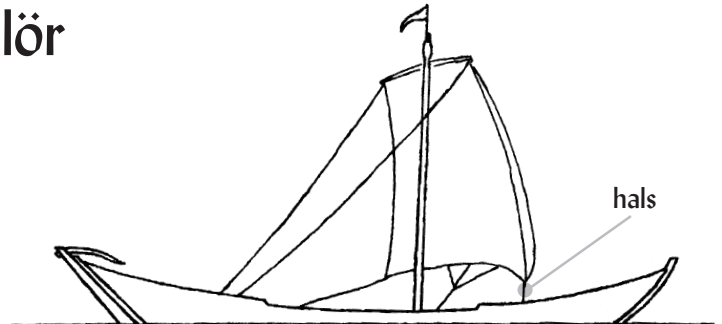
Läns

När vinden kommer in rakt akterifrån kallas det läns. När man länsar använder man bägge skoten och bägge brassarna. Dessutom är vanligen mittskotet satt. Notera att ingen hals är satt.

Slör

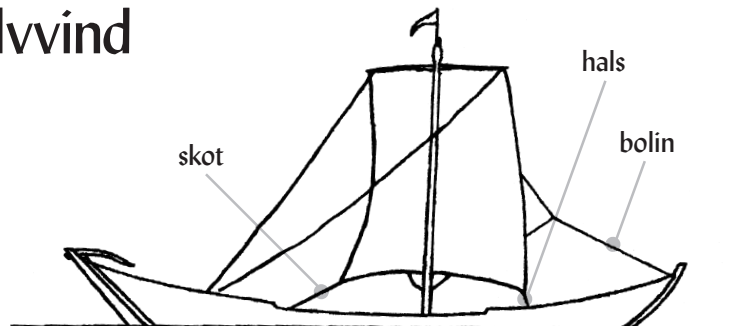
Har man vinden snett akterifrån kallas det slör. När man slörar har man ofta lagt loss skotet på den sida vinden blåser ifrån (lovartssidan) och istället satt halsen.

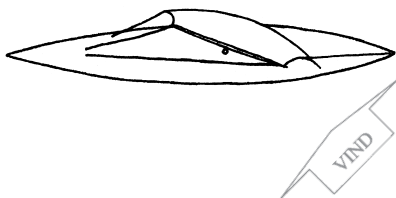
Halvvind

...kallas det när vinden blåser rakt in från sidan. Vid halvvind kan det behövas att man burkar, dvs använder kroppsvikten för att hålla båten på rätt köl, t.ex. genom att sätta sig på relingen.

Nu börjar även avdriften göra sig gällande (se föregående sida).

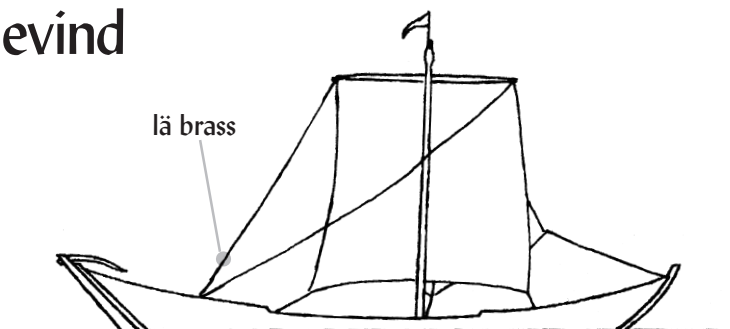
När man seglar halvvind används halsen på lovartssidan och skotet i lä. Ofta är även bolinen satt.

Bidevind

Bidevind är när vinden kommer snett förifrån. Seglar man så "högt mot" vinden man kan kallas det dikt bidevind. Ju högre man seglar, desto lägre blir farten och desto större blir avdriften. Att segla bidevind kan därför vara en svår balansgång som kräver en skicklig rorsman för att kunna hålla maximal höjd och fart.

Vid bidevindssegling är samma linor satta som vid halvvind. Man bara tar hem lite till på de flesta. Mitt-

skotet behöver oftast inte vara satt. Bolinen fyller där emot en viktig funktion. På Helga brukar vi använda bägge brassarna men på många råsegelare används bara lä brass.

Kryssa

Att segla rakt mot vinden går inte, men genom att segla bidevind omväxlande för styrbords och babords hals kan man ta sig rakt mot vindens riktning. Detta kallas för att kryssa.

Många tror att man inte kan kryssa med ett råsegel, något som vi brukar motbevisa med Helga Holm varje gång vi seglar. Under gynnsamma omständigheter brukar vi kunna klara en sjömil i timmen rakt mot vinden. Jämfört med moderna båtar är detta en mycket dålig kryssförmåga, men blåser det hårt orkar man inte ro så långt mot vinden. Man blir då ändå tvungen att kryssa eller ligga och vänta på god vind.

Den dåliga kryssförmågan hos Helga och andra liknande skepp brukar ofta tillskrivas råseglet vilket inte är helt riktigt. Ett välsytt råsegel kryssar lika bra som andra gammaldags riggtyper, dock inte lika bra som en modern rigg. Snarare beror den dåliga kryssförmågan på skrovformen. Man har valt bort goda kryssgenskaper och accepterat en stor avdrift. I gengäld har man fått ett grundgående, lätt skepp som är snabbt i medvind och under åror.

När man under kryssen vänder kallas det att man *slår* eller att man gör en *stagsvändning*.

1. Före stagsvändningen kan man falla en aning för att öka farten. När tillfället är rätt kommer kommandot "ror i lä" och rorgångaren lägger då om rodret för att lova. Allteftersom skeppet lovar upp kommer seglet att tappa vind. Till slut står seglet bara och fladdrar utan att längre ge någon framåt-drivande kraft.

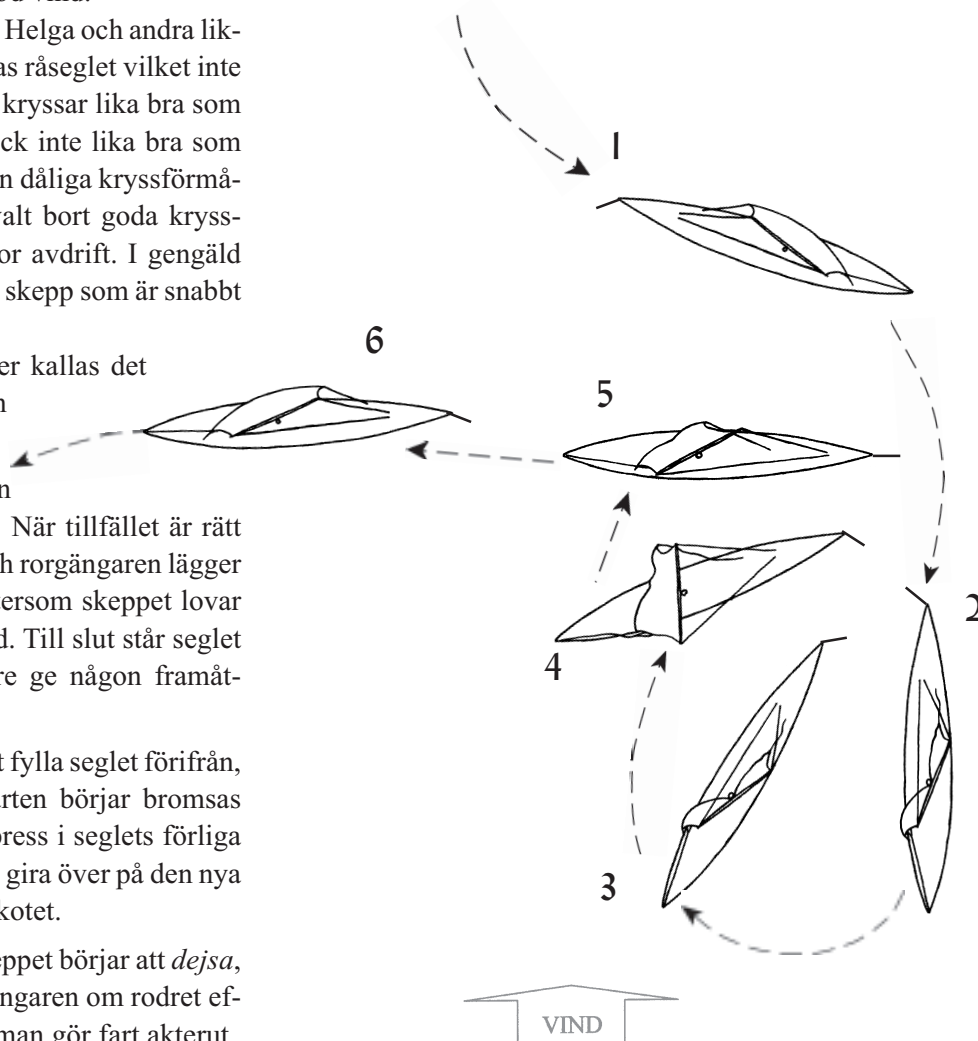
2. Efter ett tag kommer vinden att fylla seglet förifrån, man säger att seglet backar. Farten börjar bromsas upp. Samtidigt hjälper vindens press i seglets förliga del till så att skeppet fortsätter att gira över på den nya kursen. Nu kan man lägga loss skotet.

3. Farten bromsas snabbt och skeppet börjar att *dejsa*, segla baklänges. Nu lägger rorgångaren om rodret eftersom det fungerar omvänt när man gör fart akterut.

4. Kommandot för att justera om seglet för den nya bogen heter "la gå" (lånat från norska råseglare – betyder nåt i stil med "låt gå"; "lägg loss"). När den ordern kommer händer saker väldigt fort. Till att börja med läggs halsen och bolinen loss. Med brassarna drar man sen runt hela seglet så att det slutar att backa. Det är egentligen brassarna som vänder hela seglet. Samtidigt lägger man så fort som möjligt fast halsen på den nya sidan. Det är viktigt att allt går fort när man brassar runt seglet, att alla vet vad de ska göra och inget trasslar sig. Om något hakar upp sig riskerar man att snabbt få upp hög fart akterut, vilket kan vara mycket riskabelt.

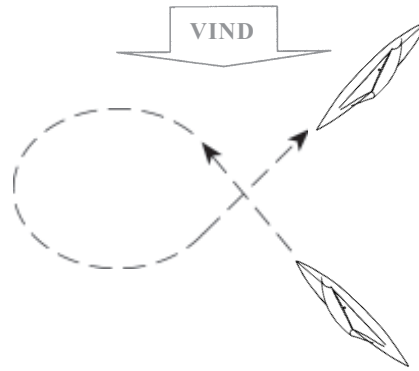
5. Först när halsen är satt bör man sträcka övriga linor och börja trimma seglet för den nya bogen. Man sätter bolinen och justerar brassarna samt skotar hem. Skeppet börjar åter göra fart framåt.

6. Man bör hålla en något lägre kurs till en början och lova upp på dikt bidevind först när man fått upp farten en smula. Innan man fått upp farten kan avdriften vara extremt stor.

Kovändning

Att vända åt ”fel håll” under kryssen kallas för att göra en kovändning eller undanvindsvändning. Kovändningen är utrymmeskrävande och man förlorar rätt mycket på den. Samtidigt är den betydligt lugnare och säkrare än stagvändningen. Den kan därför vara ett bra alternativ om besättningen är ovan eller om vädret är hårt. (Eller om man bara vill slippa duka undan lunchen medan man vänder.)

Seglen äro för båten hvad vingarne äro för fogeln

Michael Maasing

Som gammal medlem av föreningen, numera tillhörande vikingabåten Regins besättning, tänkte jag att jag ville dela med mig en del av den kunskap jag förvärvat mig under mina tretton år ombord på råsegelare. Vi har väl alla som seglat på Helga våra egna minnen som etsat sig fast, såväl positiva som negativa, och dessa vill man ju gladeligen dela med sig av, helst framför en rykande knytgryta efter en dags hård segling.

Några av de seglatser jag själv tänker tillbaks på med varmt hjärta är överfarten till Gotland och Visby 1993, att få se land efter en gungig natt ombord, med solen som går upp bakom kalkklipporna, det var mäktigt. En annan underbar segling var resan från Karlskrona till Kalmar 1997. Den inseglingen in i slottsfjärden nedanför Kalmar slott borde ingå i alla råsegelares ”Guinness rekordbok”. Ett skepp av Helgas storlek skall inte kunna komma in där i den farten. Frågan är om Björn visste hur våghalsigt han skeppade. Fantastiskt!

Det finns många fler minnen, men eftersom det här med råsegel och rodd är så mycket äldre än mina år ombord på flytande farkoster är det nog bäst att låta mer erfarna än jag själv uttala sig om sjöfartens vedermodor. Så istället för eget ljug låter jag citera C. Smith ur den underbara boken ”Om Båtar och Båtsegling” utgiven år 1873, en given bok i varje seglares bibliotek.

Detta säger Smith om segling som uppfostran:

”Någon stor och erfaren sjöhjälte lär hafva yttrat att en ynglings uppfostran ej kan anses fulländad förrän han vistats minst tre månader till sjös. Utan att vara så

anspråksfull i sina fodringar på fulländad uppfostran, kan dock säkert enhvar som har erfarenhet af sjölivet, rekommendera det såsom ypperligt uppfostringsmedel för pojkar; och af alla de mångsidiga grenar sjöyrket erbjuder såsom ganeliga för uppfostran, är troligen ingen mera lämplig, att utbilda företrädesvis de manliga karaktärsdragen, än båtsegling.”

Ett annat område som han berör, och jag tror att alla skeppare skriver under på den, är det om ballasten.

”Den bästa ballast för en skicklig båtsegelare är människor, som hafva de utmärkta egenskaperna att lugnt kunna sitta stilla på botten af båten eller simma vid vraket af den, allt efter omständigheterna. Kunna de också ro dertill, finnes ingen anledning att önska dem öfverbord likt annan ballast i stiltje... Hvad du nu än begagnar för ballast, bör du vid dess stufning iakttaga att den kommer så långt ned och så nära midten af båten som möjligt...”

Ytterligare ett citat av Herr C. Smith handlar om något för Helga i dagarna kärt ämne, nämligen seglet.

”Om något slags fjesk eller pedanteri skulle vara tillåtligt vid handterandet och vården af din båt, så skulle det just vara i hvad som angår seglens skötsel. Seglen äro för båten hvad vingarne äro för fogeln och mera hvad kläderna äro för mannen. På flykten känner man igen fogeln och på seglens ställning känner man båtsegelaren; intet kännetecken är så osvikligt på icke-gentlemannen som orent linne, och intet utskriker så gällt en slarfvig båtegares skam som fläckiga eller illa handterade segel.”

Vad säger man? Ord är överflödiga känns det som, vilka sanningar... Väl mött vänner!